

**O'ZBEKISTONGA ISLOM MOLIYA MEXANIZMLARINI TATBIQ ETISH
ISTIQBOLLARI**

Z.B.Shodmonov

O'zbekiston Respublikasi Bank-Moliya Akademiyasi tinglovchisi

Annotatsiya: *Islom moliyasi sanoati 2022-yilda barqaror ravishda 19 foizga o'sib, uning jami aktivlari hajmi qariyb 4.5 trillion AQSh dollariga yetdi. Bu o'sish sur'atlari islom banki, sukuk, islom fondlari va boshqa moliya institutlari kabi tarmoqlar faoliyatida yaqqol ko'rindi. Ta'kidlash joizki, umumiy aktivlarning 72 foizini tashkil etuvchi islom bank ishi davlat tomonidan qo'llab-quvvatlangani, operatsion samaradorlik va kuchli talab tufayli kengaydi. Bunda sof daromad 310% ga oshgan bo'lsa, mos ravishda, aktivlarning o'rtacha rentabelligi ham o'sib bordi. Butun dunyo bo'ylab to'liq raqamli islomiy banklarning yuksalishi va LIBORga o'tish jarayoniga javoban Malayziyaning MYOR-i va Ummonning islomiy pul bozorlari vositalari sanoat innovatsiyasini yoqlab chiqdilar. Islom moliyasini rivojlantirish ko'rsatkichi (Islamic Finance Development Indicator) orqali barqarorlikni, boshqaruvni, bilim va xabardorlikni oshirishga qaratilgan sa'y-harakatlar sanoat taraqqiyotiga ishora etib, islom moliyasini doimiy o'sish va innovatsiyalar uchun yo'naltiradi.*

Kalit so'zlar: *islom moliyasi, sanoatning o'sishi, jami aktivlar, barqarorlik, sektorlar, islom banki, sukuk, islom fondlari.*

Kirish: Jadal iqtisodiy o'zgarishlar va moliyaviy innovatsiyalar bilan ajralib turadigan islomiy moliya fenomeni axloqiy mustahkamlik hamda global ahamiyatga ega bo'lgan tizim sifatida yuksaldi. Shariat qonunlari tamoyillariga asoslangan islom moliyasi moliyaviy faoliyatni axloqiy qadriyatlar, ijtimoiy adolat va barqarorlik bilan bog'laydigan muqobil asosni taqdim etadi. Musulmonlar ko'p bo'lgan davlatlar bilan chegaralangan hududlarda oddiy moliyaviy tashabbus sifatida boshlangan bu jarayon madaniy, diniy va geografik chegaralarni kesib o'tuvchi dinamik va ko'p qirrali global sanoatga aylandi desak mubolag'a bo'lmaydi. Ushbu maqolada biz islomiy moliyani zamonaviy moliyaning birinchi qatoriga olib chiqqan murakkab va ko'p qirrali rivojlanish tendensiyalarini har tomonlama tadqiq qilishga harakat qilamiz va bu yo'lda an'anaviy bank, investitsiya va iqtisodiy tizim tushunchalarini qayta ko'rib chiqamiz.

O'z mohiyatiga ko'ra, islom moliyasi shunchaki moliyaviy tizim bo'lib qolmay, balki ko'p asrlik islom ta'limotlaridan kelib chiqqan axloqiy e'tiqod va ijtimoiy tamoyillarni o'zida namoyon etuvchi tushunchadir. Islom moliyasining asosini uning shariat qonunlariga asoslanishi, axloqiy xulq-atvor, adolat va ijtimoiy mas'uliyatga rioya qilish kabi harakatlar tashkil etadi. Ushbu axloqiy qadriyatlar foiz

(ribo), noaniqlik (g'arar) va qimor (maysir) kabi ekspluatatsion amaliyotlardan voz kechishga yo'naltiradi. Bunda bitimlar o'zida moddiy aktivlar bilan ta'minlanishi va shaffoflik, tenglik va adolat tamoyillari bilan bog'lanishi kerak bo'lgan moliyaviy manzarani taqazo etadi. Islom moliyasi tamoyillari nafaqat uni an'anaviy moliyadan ajratibgina qolmay, balki uning iqtisodiy muvozanatni ta'minlash va shaxslar va jamoalar farovonligini oshirishga qaratilgan umumiy maqsadlarini ham nazarda tutadi.

Adabiyotlar sharhi.

Jahon ilm-fan sohasida islom moliyasi nisbatan yangi yo'nalish ekanligi ta'kidlansada ko'plab tadqiqotlar qilingan. Islom moliyasining eng muhim jihati hisoblangan inqirozlarga bardoshlilikini birinchilardan bo'lib Muhammad Umar Chapra (2009) o'z tadqiqotida to'xtalib o'tgan. Ushbu maqolada moliya tizimda bozor intizomining yetarli emasligi, haddan tashqari kreditlash, yuqori leveraj oxir-oqibat inqirozga olib kelishi ta'kidlanadi. Shuningdek, tavakkalchilikni taqsimlash, birinchi navbatda real tovar va xizmatlarni sotib olish uchun kreditlash hamda qarzni sotishni cheklash, keyin qisqa muddatli savdolar, haddan tashqari noaniqlik (g'arar) va qimor (maysir) intizomni kuchaytirishga yordam berishi mumkinligi ta'kidlangan. Shu bilan moliyaviy beqarorlikni sezilarli darajada kamaytirish mumkin. Bularning barchasi islom moliyasida mujassamlashadi.

Joselin va Labidi (2021) maqolasida butun dunyo bo'yicha islom moliyasida o'sish kuzatilayogani ta'kidlab o'tgan. Jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozida islom moliyasi insitutlari an'anaviy moliya institutlariga qaraganda sezilarli darajada bardoshlilikini ko'rsatdi. Izlanishda islom banklari, islom investitsion fondlar va islom moliyasida risklarni boshqarishga oid joriy holat tadqiq qilingan. Islom moliyasining yillik 15-20 foiz o'sishiga alohida urg'u berilgan.

Mahalliy olimlardan Abrorov (2023) tomonidan islom moliyasiga oid ko'plab tadqiqotlar o'tkazilgan bo'lib, unda islom moliyasining umumiy rivojlanish tendensiyalari davrlar, mintaqalar, mamlakatlar va moliyaviy sektorlar kesimida tahlil qilingan. Ilmiy ishlar asossan islomiy qimmatli qog'oz – sukuk tadqiqiga bag'ishlangan.

Tadqiqot metodologiyasi.

Maqolani tayyorlash jarayonida turli ma'lumotlar va sharhlardan foydalanilgan. Ushbu ma'lumotlar islom moliyasi, moliyaviy tendensiyalar, axloqiy moliya, texnologik yutuqlar va boshqa shu kabi yo'nalishlarga asoslanadi. Maqolada olingan ma'lumotlar asosida jahonda islom moliyasi rivojlanishini ekstrapolyatsiya qiladi. Statistik ma'lumotlar aniq bo'lishi uchun ishonchli manbalardan olingan.

Tahlil va natijalar muhokamasi.

Pandemiyaning dastlabki yillarida global islomiy moliya sektorining jami aktivlari hajmi 14 foiz o'sishga erishib, barqarorlikni namoyish etdi. Biroq, keyingi

yil 19 foizga o'sish orqali pandemiya yillaridagi ko'rsatkichlardan ham yuqorilab, o'zida aktivlarni 4.5 trillion dollarlik darajaga yetib borganligini namoyish etdi. Keng tarqalgan emlashlar tufayli virus havfi pasayganligi sababli, iqtisodiyotlar asta-sekin qayta o'sa boshladi va bu o'z navbatida, islom moliya sanoati farovonligining yaxshilanishiga olib keldi. Umumiy aktivlarining 72 foiziga ega bo'lgan islom moliya sanoatining eng yirik sektori hisoblangan Islom banki kredit yo'qotishlar bo'yicha zaxiralar yumshatilgani sababli ancha imkoniyat va yengilliklarni qo'lga kiritdi. Albatta, bu ularning sof daromadining sezilarli darajada oshishiga olib keldi.

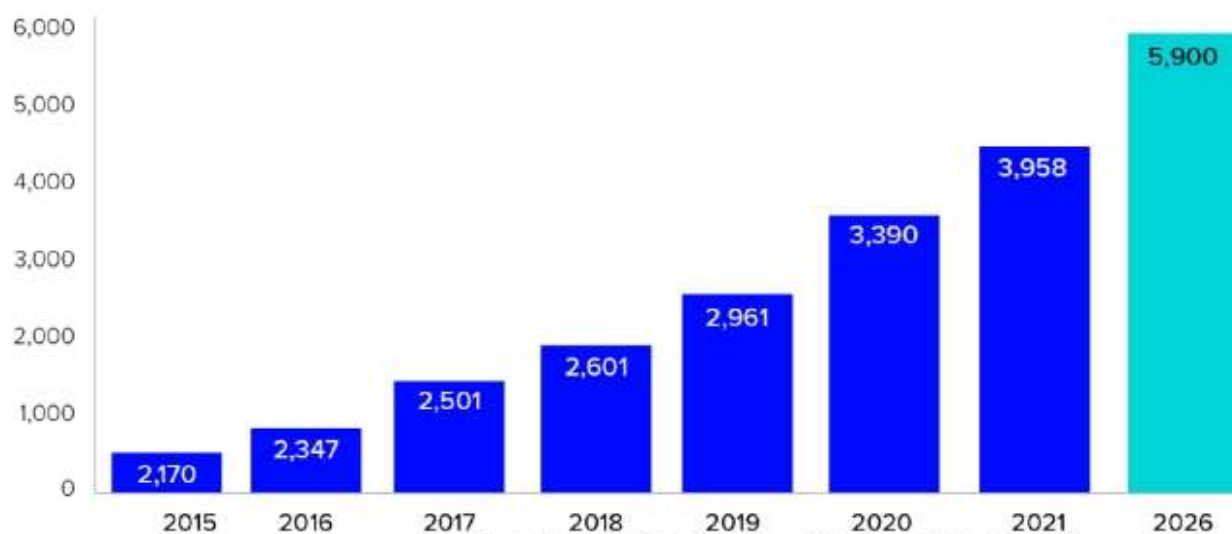
Ushbu o'sishga quyidagi uchta asosiy omil yordam berdi:

1. Ba'zi banklar pandemiyadan zarar ko'rgan sektorlar uchun kengaytirilgan davlat yordamini oldi.

2. Ba'zilar shahobchasi mavjud bo'lmagan banklar va FinTechs bilan hamkorlik kabi chora-tadbirlar orqali operatsion samaradorlikka erishdi;

3. Islom bank xizmatlariga doimiy yuqori talab saqlanib qolganligi.

Shunisi e'tiborga loyiqki, eng muhim rivojlanish islom moliyasi uncha rivojlanmagan mintaqalarida ro'y berdi. Bu esa yangi tashkil etilgan hududlarning taraqqiy etganligi bilan birga yangi bozorlarning paydo bo'lishini taqazo etdi. Dunyo iqtisodiyotida islom bankchiligining o'sishi bo'yicha Tojikiston (84%), Burkina-Faso (27%) va Efiopiya (26%) boshqa davlatlardan ajralib turdi. Xulosa qilib aytganda, global islom bank sektori 19 foizga o'sib, 2,8 trillion dollarni tashkil etdi. Aktivlari bo'yicha ikkinchi o'rinda turadigan sukuk sektori 2022-yilda 14 foizga o'sib 713 milliard dollarga yetgan bo'lsa, yangi emissiyalar 11 foizga oshib, rekord darajadagi 215 milliard dollarni tashkil etdi. Besh yil yoki undan ko'proq davom etadigan uzoq muddatli sukukning ko'tarilishi shunchalik diqqatga sazovorki, bu pandemiyadan keyingi uzoq davom etadigan istiqbolga erishishni nazarda tutar edi. Yangi emissiyalarda davlat va kvazi-davlat sukuklar muhim bo'lib qoldi. Bundan tashqari, ular 2022-yilda 5,7 milliard dollarlik miqdor bilan yangi cho'qqini zabt etdi. Saudiya Arabistoni, Indoneziya va Malayziya ushbu segmentda yetakchi o'rinni egalladi, chunki ESG investitsiyalari ko'proq asosiy oqimga aylanishi va GCC talabining oshishi, ayniqsa yashil va barqarorlikka yo'naltirilgan loyihalarni moliyalashtirish uchun o'sishda davom etishi kutilmoqda edi.

1-rasm. Islom moliyasi aktivlari (2021-yil, milliard AQSH dollari)¹⁵

Uchinchi yirik sektor bo'lgan islom fondlari 2022-yilda 310 milliard dollarlik boshqaruv ostidagi aktivlarini yig'ib, o'zida 37 foizlik ta'sirchan o'sishni ko'rsatdi. Garchi global islom fondlari Eron, Saudiya Arabistoni va Malayziyadan kelib chiqqan bo'lsada, jami 81 foizni tashkil etar edi. Shu sababdan ham bu sektorning mavjudligi bank va sukuk bilan solishtirganda kamroq tarqalgan edi. Pul va qimmatli qog'ozlar bozori bu asosiy aktivlar sinflari hisoblanib, fond indeksleri (Exchange-Traded Funds (ETFs)) esa turli mamlakatlardagi mavjudlik darajasi ortib, jadallik kasb etib borayotganidan guvohlik berarar edi qolaversa, sukukga parallel ravishda, 2021-yilda ESG fondlari islom moliyasini rivojlantirishda muhim bosqichni belgilab berdi.

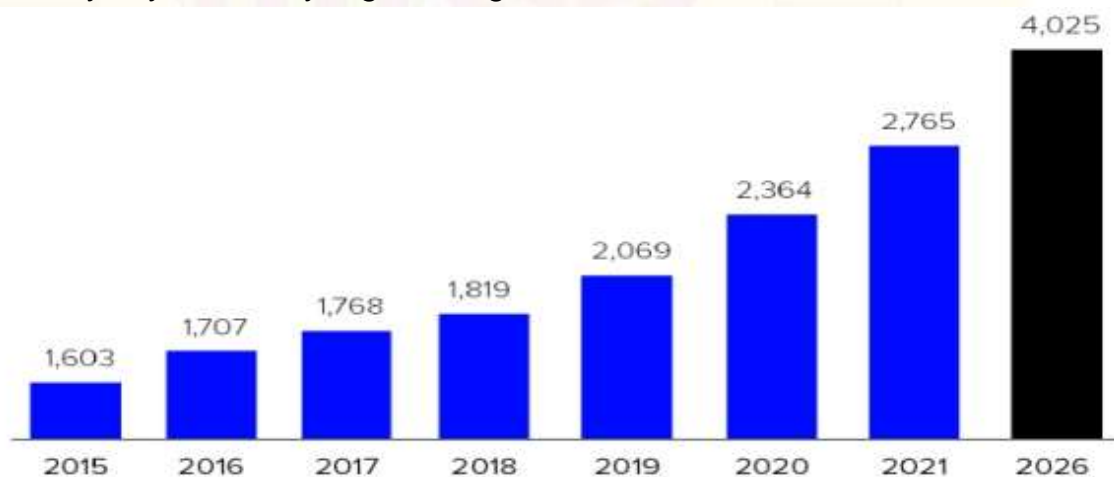
Ta'kidlash joizki, islom jamg'armalarining asosiy egasi bo'lgan Malayziyaning xodimlarni ta'minlash jamg'armasi (Employee Provident Fund (EPF)) 2030-yilgacha ESGga to'liq mos keladigan portfelga ega barqaror investorga o'tish va 2050-yilgacha iqlimga mos keladigan portfelga erishish niyatini e'lon qildi.

Moliyaviy texnologiya firmalari, investitsiya kompaniyalari, moliyalash tashkilotlari, lizing va mikromoliya tashkilotlari, shuningdek, brokerlar va treyderlarni o'z ichiga olgan boshqa islom moliya institutlari (Other Islamic financial institutions (OIFI)) 5 foizga o'sdi va 169 milliard dollarlik aktivlarni jamladi. Aktivlar o'sishining sezilarli darjasi Qozog'iston (44%), Misr (38%) va Maldiv orollari (31%) kabi mamlakatlarda kuzatildi. Ushbu sektorda muhim e'tibor moliyaviy texnologiyalarga (FinTech) qaratilgan bo'lib, xususan Saudiya Arabistoni 2025-yilga kelib o'zining FinTech firmalari sonini 82 tadan 230 tagacha oshirishni maqsad qilgan. Islomiy moliya sanoatining eng kichik segmenti bo'lgan takaful (islom sug'urtasi) 17%ga o'sdi va buning natijasi o'laroq 2021-yilda 73 milliard dollar mablag'ga ega bo'ldi. Ushbu sektor samaradorlikni oshirish va xarajatlarni kamaytirish uchun Fors Ko'rfazi Arab mamlakatlari Hamkorlik Kengashi (Gulf Cooperation Council (GCC)) mamlakatlari doirasida konsolidatsiya tuzdilar.

Bundan tashqari, Janubi-Sharqiy Osiyodagi muhim me'yoriy o'zgarishlar Indoneziya va Malayziyada boshqaruvni kuchaytirishini taqazo etar, bu orqali esa Filippindagi yangi bozor ishtirokchilari uchun eshiklar ochilishi mumkin edi. Pandemiyaning ikkinchi yilidagi qiyinchiliklarga qaramay, islom moliyasi sanoati o'zida barqarorlikni namoyish etdi va sezilarli o'sishga erishdi. Ushbu vaziyat esa uning aktivlarini 2021-yilda qariyb, 4 trillion AQSh dollariga yetkazdi va bu ko'rsatkich 2020-yilda kuzatilgan 14 foizlik o'sishga nisbatan 17 foizga ko'p degani edi. Shu o'rinda, Islom moliya institutlari tomonidan global miqyosda qayd etilgan sof daromad ham uch baravarga oshib, 2020-yildagi 10,5 milliard AQSh dollaridan 2021-yilda 32 milliard AQSh dollarigacha ko'tarildi, bu ayniqsa islom banklari faoliyatining yaxshilanganligini aks ettiradi.

2021-yilda 2020-yildagi notinch iqtisodiy vaziyatlar tiklana boshladi. Biroq, islom moliyasi sektori yana bir qiyin yilga duch keldi, chunki bozorlar va mamlakatlar o'ta ehtiyotkorlik choralari bilan o'z faoliyatini boshlagan va o'z iqtisodlarini qayta jonlantirayotgan edi. Covid-19 virusining ketma-ket to'lqinlari, jumladan Delta va Omikron variantlari rivojlanishga to'sqinlik qilishi global ta'minot zanjirlari va transport faoliyatini buzdi, bu esa yangilangan cheklovlarni o'ylab topishga va xavfsizlik choralari qo'llashga olib keldi. Ushbu qiyinchiliklarga qaramay, 2021-yil yanada ijobiy natija bilan yakunlandi. Chunki keng tarqalgan emlashlar mamlakatlardagi pandemiya cheklovlarini yengillashtirish asosiy omillardan bo'ldi.

Bundan tashqari, 2020-yil oxiridagi kelishuvda belgilangan OPEC+ ishlab chiqarish cheklovlari tufayli neftga bo'lgan global talabning o'sishi taklifdan ortib ketdi. Oqibatda, 2021-yil davomida neft narxi ko'tarilishdan to'xtamadi, natijada Brent va West Texas Intermediate (WTI) neftining spot narxlari yil boshida 51,09 va 47,62 AQSh dollariga nisbatan mos ravishda 77,78 va 75,21 AQSh dollarini tashkil etdi. Albatta, bunday holat, neft daromadlariga tayanadigan GCC iqtisodiga nisbatan moliyaviy bosimni yengillashtirgan edi.

2-rasm. Islom banklari aktivlarining o'sish dinamikasi
(2015–2021-yillar, milliard AQSH dollari)¹⁶

Islom banki 2021-yilda islom moliyasi jami aktivlarining 70 foizi yoki 2,8 trillion AQSh dollarini tashkil qiluvchi asosiy manbaa bo'ldi. GCC global islom banklari aktivlarining 43% ga egalik qilsa, undan keyin gi o'rinda 40% li ulush bilan Yaqin Sharq va Shimoliy Afrika (MENA) mintaqasi turar edi. Shunisi e'tiborga loyiqliki, ushbu sektor 2021-yilda 2020-yil oxiriga nisbatan 17 foizga kuchli o'sishni boshdan o'tkazgan.

Shuningdek, mamlakatlar orasida Tojikiston (84%), Eron (45%), Burkina-Faso (27%) va Efiopiya (26%) sezilarli o'sish qayd etgan bozorlar sifatida maydonga chiqdi. Bundan tashqari, islom banki sektori yaxshilangan samaradorlikni namoyish etib, sof daromadning 290% ga sezilarli darajada o'sishida va aktivlarning yuqori rentabellik ko'rsatkichida yaqqol namoyon bo'ldi. Ushbu vaziyatni, asosan, 2021-yilda o'tgan yilga nisbatan kredit yo'qotishlari uchun zaxiralarning kamayishi bilan bog'lash mumkin.

Qolaversa, Islom banklari yuqori darajadagi mijozlarga e'tibor qaratish, oqilona moliyaviy qarorlar qabul qilish va pandemiyadan ta'sirlangan tarmoqlarga davlat tomonidan berilgan keng ko'lamli ko'maklardan foydalandilar. Bundan tashqari, bir nechta banklar filialsiz bank ishi va FinTech kompaniyalari bilan strategik hamkorlik kabi strategiyalar orqali operatsion samaradorlikka erishdi.

Islom bankchiligiga talabning o'sib borayotgani rivojlanayotgan tendensiyalar bilan tavsiflanadi va sanoat nuqtai nazaridan yondoshganda, 2026-yilga borib 4,0 trillion AQSh dollari miqdoridagi yuqori daromadga erishish traektoriyasini belgilab berish bilan izohlanmoqda. Islom bankiga bo'lgan talabning yaqqol dalili sifatida an'anaviy banklarning konversiyaga sezilarli siljishlari misol bo'la oladi. Masalan, Pokistondagi Faysal banki 2022-yil oxirigacha an'anaviy bank litsenziyasidan voz kechdi va 2023-yil yanvar oyida to'liq islom banki sifatida o'z faoliyatini boshladi.

Bundan tashqari, konsolidatsiya jarayoni islomiy moliya sektorini mustahkamlashdagi asosiy omil sanaladi. Chunonchi, Kuwait Finance House (KFH) Bahraynning an'anaviy Ahli United Bankini sotib olish maqsadi oldinga muhim qadamdir. Ushbu konsolidatsiyalashayotgan tashkilot dunyoning eng muhim islomiy banklari qatoriga kirmoqda va bir vaqtning o'zida KFHning Bahrayndagi sho'ba korxonasi bilan birlashganidan keyin Bahraynning eng yirik bankiga aylanadi. Qolaversa, bugungi kunda Quvaytning Fors Ko'rfazi banki ham islom bankiga o'tishni rejalashtirmoqda. Ushbu qaror bankning Al Ahli Bank bilan qo'shilish yo'nalishiga to'g'ri keladi. Buning ilk bosqichi sifatida 2022-yil avgust oyida ikkala tomon imzolagan o'zaro anglashuv memorandumini ilgari surish mumkin. Ushbu vaziyat Quvaytda islomiy bank faoliyatiga bo'lgan talabni davom etayotganini ta'kidlaydi va uning 134 milliard AQSh dollari miqdoridagi islomiy bank aktivlari IFDI baholashlariga ko'ra uni dunyodagi oltinchi yirik sektor sifatida belgilaydi.

Bugungi kunga kelib konvertatsiya doirasi alohida muassasalardan oshib ketmoqda va butun bank tizimlarini qamrab olishi kuzatilmoqda. 2021-yil avgust oyida Afg'onistonning markaziy banki tolibon boshchiligidagi yangi hukumat paydo bo'lgandan so'ng 2022-yil may oyidan islomiy bank tizimiga o'tish rejalarini e'lon qildi. Xuddi shunday, Pokistonning Federal Shariat sudi hukumatga 2027-yil oxirigacha riboni (foizlarni) taqiqlashni buyurdi, bu mamlakatda islom moliyalashtirishning yanada kengroq o'sishini ta'minlash yo'lidagi muhim qadamni anglatadi. 2021-yil bo'yicha dunyoning 76 mamlakatida islom banklar faoliyat olib borayotgan hisoblanib, bu ko'rsatkichlar 2022-yil iyul oyida Avstraliyaning Prudensial tartibga solish boshqarmasi tomonidan berilgan. Shunisi e'tiborga loyiqlik, bankning raqamli tabiati mamlakat ichidagi texnologiyani yaxshi biladigan musulmon aholisini jalb qilishga qaratilgan strategik harakatdir. Ushbu tendentsiya Germaniya va Buyuk Britaniya kabi musulmon bo'lmagan ko'pchilik mamlakatlarda ham o'xshash raqamli bank ishlarini aks ettiradi.

Shuningdek, Yevropa Ittifoqining sobiq a'zosi hisoblangan Quvaytning Boubyan Bank Group tomonidan yaratilgan dunyodagi innovatsion xalqaro raqamli islom banki Nomoni taqdim etdi. Ushbu bank Buyuk Britaniyaning eng qadimgi chakana islom banki sanalib, 2022-yil avgust oyida Al Rayan o'zining oxirgi bank filialini yopdi va mijozlarni raqamli ilovasiga yo'naltirdi. Xuddi shunday, AQSh 2021-yil iyul oyida shariatga mos neobanki Fardows ishga tushirilganiga guvoh bo'ldi.

2023-yilda sanoatning kutilayotgan o'sishi cheklangan islom banki institutlari mavjud bo'lgan bir qancha mamlakatlarda islom bank ishi manzarasini o'zgartirishi kutilmoqda. Ta'kidlash joizki, Filippinning Bangko Sentral Pilipinas (BSP) islom banki bo'linmalarini (IBUs) osonlashtirish rejalarini e'lon qildi va 2022-yil iyun oyida islom banki bo'linmalari joylashgan an'anaviy banklar uchun kapitalizatsiya minimal talablari qayta ko'rib chiqilgan dastlabki sirkulyarni e'lon qildi. Bunga ko'ra 2022-yil avgust oyidagi so'nggi hisobotlarda ikkita an'anaviy bank va markaziy bank o'rtasida IBU tashkil etish bo'yicha munozaralar olib borilganligini ko'rish mumkin.

Rossiya davlati Dumasining Moliya bozori qo'mitasi ma'lumotlariga ko'ra, ushbu mamlakt Markaziy Osiyoda sanksiyalardan ta'sirlanib o'zining to'rtta davlatida islom banklarini qonuniylashtirishga tayyorlanmoqda ekan. Jumladan, Shimoliy Afrikada, Jazoirda islomiy moliyaviy takliflarga, xususan, uy-joy moliyasiga bo'lgan talab ortib borayotgani ko'plab an'anaviy banklarni islomiy darchalarini ochishga undadi, jumladan Banque National D'Algérie, Banque Extérieure d'Algérie va Banque de Développement Local kabilar shular sirasiga kiradi. Shuningdek, Jazoir islomiy moliya sektori kengayishga tayyor bo'lib, islomiy bank xizmatlarini to'ldirish uchun takaful mahsulotlarini joriy etdi. Shu ma'noda,

2022-yil 1-yanvardan boshlab LIBORning bosqichma-bosqich bekor qilinishi uni xavf-xatarsiz stavkalar (RFR) bilan almashtirishni boshladi.

Xulosa va takliflar.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, islom moliya sanoati pandemiya keltirib chiqargan qiyinchiliklarga qarshi o'zining ajoyib chidamliligini namoyish etdi va uning umumiy aktivlari hajmi 2022-yilda 19 foizga o'sib, 4.5 trillion AQSh dollariga yaqinlashdi. Sektorning o'sishi uning barcha asosiy tarmoqlarida, jumladan, islom banki, sukuk, islom fondlari va boshqa islom moliya institutlarida yaqqol namoyon bo'ldi. Ta'kidlash joizki, jami islom moliya aktivlarining 70% ulushiga ega bo'lgan eng yirik sektor bo'lgan islom banki davlat tomonidan qo'llab-quvvatlanishi, operatsion samaradorlik va barqaror talab kabi omillar ta'sirida sezilarli darajada o'sishga erishdi. Ya'ni, sektorning sof daromadi 310% ga payqarli darajada yuksaldi, shu bilan birga uning aktivlari bo'yicha o'rtacha daromadliligi ham oshish bilan namoyon bo'ldi.

Tadqiqotni o'tkazishda biz quyidagi cheklovlarga duch keldik:

- huquqiy-me'yoriy, nazorat, likvidlikni boshqarish, soliq tartibi, hisob-kitob va hisobot uchun zarur bo'lgan muhit yaratilmaganligi;

- islom moliyasi bo'yicha qonunlar, mahsulot va xizmatlarini standartlashtirish va uyg'unlashtirish maqsadida Shar'iy boshqaruv va muvofiqlashtirish boshqaruvini yo'lga qo'yilmaganligi;

- islom moliya muassasalari va mijozlar o'rtasida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan nizolarni to'g'ri hal etish mexanizmini yaratilmaganligi;

- O'zbekistonda amalga oshirilayotgan moliya sektoridagi islohotlarning boishi to'g'risida ma'ulotlar bazxasining kamligi. Natijada biz tadqiqotimizda ekonometrik va statistik tadqiqotlarni amaoga oshira olmadik

Kelgusidagi tadqiqotlar uchun biz quyidagi takliflarni beramiz:

- Mamlakat moliya tizimida islom moliyasini joriy endigina qilish amalga oshirilayotganligi sababli ushbu yo'nalishda xorijiy adabiyotlar va ilmiy maqolalar bilan ko'proq tanishish;

- Islom bankchiligi yaxshi rivojlangan davlatlar bilan hamkorlik aloqalarini kuchaytirish orqali ularning tajribasini o'rganish ko'p xatolarni oldini olishga yordam beradi va boshidanoq sohani mustahkam poydevor ustiga qurish imkoniyatini beradi;

- Islom moliyasini tatbiq qilish, qisqa muddatlarda mamlakat bank-moliya muassasalarida yangi moliya mahsulotlarining paydo bo'lishiga, bu sohadagi xalqaro/xorijiy tajribani o'rganish imkoniyatlari oshishiga, bank-moliya sohasida xatarlarni kamaytirish imkoniyatlari oshishiga, va umuman sohani jiddiy rivojlantirishga imkon yaratadi.

- Sherikchilikka, ya'ni foyda-zararni bo'lishga asoslangan yoki boshqacha aytganda ma'naviy asosga ega bo'lgan islom moliya mexanizmlarini joriy etish

aholi va tadbirkorlarga muqobil moliya mexanizmlarini taklif qilish imkonini beradi, bu esa ularning iqtisodiy-moliyaviy faoliyati faollashuviga sabab bo'ladi.

- Tadqiqotchilarga o'zlarining bilim va malakalarini oshirish uchun O'zbekiston Respublikasi Bank-moliya akademiyasida tashkil etib borilayotgan islom moliyasi savodxonligi kurslarida doimiy ravishda qatnashib borishlarini tavsiya etamiz.

ADABIYOTLAR:

1. Abrorov, S. (2023). JAHON MOLIYA BOZORIDA MUOMALADAGI SUKUKLAR TAHLILI. " Milliy iqtisodiyotni isloh qilish va barqaror rivojlantirish istiqbollari" respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi materiallari to'plami., 142-144.
2. Abrorov, S. (2023). SUKUK BOZORINI RIVOJLANTIRISH BO'YICHA XORIJIY MAMLAKATLARNING ILG'OR TAJRIBALARI. Iqtisodiy taraqqiyot va tahlil, 1(1), 13-20.
3. Chapra, M.U. (2009). The Global Financial Crisis: Can Islamic Finance Help Minimise the Severity and Frequency of Such a Crisis in Future. ICR Journal, 1(2), 226–245. <https://doi.org/10.52282/icr.v1i2.745>
4. Байдаулет Э.А. (2019). Иломий молия асослари. Илмий-оммабоп нашр. "O'zbekiston" нашриёт-матбаа ижодий уйи.
5. Р.Беккин. (2019). Ислом иқтисодий модели ва замон. "Ўзбекистон" нашриёт-матбаа ижодий уйи. – 360 б
6. Ўзбекистон Республикаси Президентининг (2020) «2020-2025 йилларга мўлжалланган Ўзбекистон Республикасининг банк тизимини ислох, қилиш стратегиси тўғрисида»ги ПФ-5992-сон фармони.
7. Абу Юсуф Яъқуб ибн Иброҳим Куфий. (2021). Китоб Ал-Харож (таржимон А.Маннапова). "Ўзбекистон халқаро ислом академияси" нашриёт-матбаа бирлашмаси. 240 б.
8. Бизнес ва молия янгиликлари сайти (2021). <https://www.zawya.com>
[Кирилган сана 2023 йил 25 Август]